

FIZIONOMSKA TRANSFORMACIJA MEĐIMURSKOG PROSTORA POD UTJECAJEM VANJSKE MIGRACIJE

Rebeka Mesarić Žabčić¹

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Fizionomska transformacija međimurskog prostora pod utjecajem vanjske migracije

Rad se bavi analizom migracija, a težište je usmjereno prema utjecaju vanjske migracije na fizionomsku transformaciju naselja Međimurja. Međimurje se nakon Drugoga svjetskog rata među prvima u bivšoj državi uključilo u tijekove vanjske migracije radne snage zbog velike gospodarske nerazvijenosti, nemogućnosti zapošljavanja u rodnom kraju itd. Na smjerove vanjske migracije prema zapadnoeuropskim zemljama (Austriji, Njemačkoj i Švicarskoj) pored geografske blizine i relativno dobre prometne povezanosti utjecaja su imali i povijesno-politički i ekonomski odnosi navedenih zemalja s Hrvatskom. Tezu kako su vanjske migracije utjecale na fizionomsku transformaciju naselja istražili smo na terenu anketom. Najznačajnije promjene i posljedice vanjskih migracija odražavaju se u promjeni izgleda naselja. Kako će se u budućnosti odvijati transformacija međimurskih naselja pod utjecajem migracija ovisit će o povratnički orijentiranim migrantima koji će biti zainteresirani za društveno-ekonomski razvitak rodnog kraja.

KLJUČNE BESEDE: vanjska migracija, povratnici, naselje, fizionomska transformacija prostora, Međimurje

ABSTRACT

Physiognomic transformation of the Međimurje region under the influence of external migration

The contribution deals with the analysing of migrations and is focused on the influence of external migrations on physiognomic transformation of the settlements of Međimurje. Međimurje was after World War II among the first regions in the previous state to include in the migrations of labour force due to its economic underdevelopment, impossibility of employment in native places etc. Directions of external migrations towards western European countries (Austria, Germany and Switzerland) were besides geographical proximity and relatively good traffic connections also determined by historical-political and economic relations of the mentioned states with Croatia. The thesis on how external migrations influence the physiognomic transformation of settlements was investigated in the field by an opinion poll. The most significant changes and consequences of external migrations reflect in the change of the image of settlements. How the transformation of the Međimurje settlements under the influence of external migrations will develop in the future will depend on the returning home oriented migrants who will be interested in social-economic development of the native place.

¹ Dr. sc. Rebeka Mesarić Žabčić, Institut za migracije i narodnosti, Trg Stjepana Radića 3, 10 000 Zagreb, Hrvatska.

KEY WORDS: external migrations, re-emigrants, physiognomic transformation of the settlements, Međimurje

UVOD

Krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina prošlog stoljeća veliki je broj međimurskog stanovništva otišao na privremeni rad u inozemstvo. Zbog mnogih uzroka, od kojih posebno treba izdvojiti nemogućnost zapošljavanja u rodnom kraju i veliku gospodarsku nerazvijenost Međimurja, pronašli su zaposlenje u zapadnoeuropskim državama koje su zbog nedostatka domaćeg, bile prisiljene zapošljivati strano radno sposobno stanovništvo iz manje razvijenijih zemalja. Stekavši uvjete za mirovinu, u nekim slučajevima i prije mirovine, veliki broj ih se vraća u rodni kraj. Izgrađivši kuće, ugostiteljske objekte, objekte za raznu namjenu, podizanjem poljoprivredne mehanizacije na višu razinu, otvaranjem malog obrtništva, ulaganjem u lokalnu infrastrukturu itd., povratnici s privremenog rada iz inozemstva značajno sudjeluju u transformaciji međimurskih naselja. Poznavajući i promatrajući Međimurje od djetinjstva, do danas, primjetila sam postupno transformiranje poljoprivrednog i nerazvijenog prostora iz sedamdesetih godina prošlog stoljeća u sve razvijeniji i prosperitetni prostor Republike Hrvatske. Transformacija je vidljiva u mnogim segmentima i strukturama. Transformacije nastale utjecajem socijalno-geografskih procesa i migracija odražavaju se u fizionomiji naselja, kulturnom pejzažu, uočavaju se u transformaciji, prilagodbi i načelno u izjednačavanju ponašanja i odijevanja stanovnika sela sa stanovnicima grada. Općenito možemo reći da se značajnije uočavaju u višem nivou životnog standarda u odnosu na ostale krajeve Republike Hrvatske.

Zadane su bile slijedeće hipoteze:

- * Zbog teške gospodarske situacije 1960-ih i 1970-ih godina iz Međimurja u europske zemlje, Njemačku, Švicarsku, Austriju, kreće visoki udio radne snage.
- * Međimursko stanovništvo je osobito pokazalo sklonost povratka rodnome kraju.
- * Migracije su utjecale na fizionomsku transformaciju naselja.
- * Povratnici iz inozemstva značajno sudjeluju u fizionomskoj transformaciji naselja Međimurja.

EVOLUCIJA VANJSKE MIGRACIJE MEĐIMURSKOG STANOVNIŠTVA

Svaka migracijska skupina ima određena specifična obilježja po kojima se razlikuje od ostalih. Specifičnosti i uzroke potrebno je tražiti u selektivnosti migracije koja utječe samo na tu određenu strukturu stanovništva da se prostorno pokrene.

Evoluciju vanjske migracije može se pratiti od početka 20. stoljeća kada Međimurje bilježi agrarnu prenapučenost koja se zbog velikog prirodnog priraštaja u posljednjih

stotinu godina stalno povećavala, a odražavala se na usitnjavanju posjeda i višku radne snage. Zbog toga, već krajem 19. stoljeća s ovog prostora započinje iseljavanje najvitalnijeg stanovništva i to prvo u prekoceanske zemlje, a zatim u zapadnu i sjevernu Europu². Laci (1962.) ističe kako veliki prirodni prirast i male mogućnosti zaposlenja u zavičaju, prisiljavaju međimursko stanovništvo krajem 19. stoljeća na iseljavanje u prekoceanske zemlje, a kasnije u zapadnu Europu. Isto tako, veliki prirodni prirast poljoprivrednog stanovništva, te prodaja i dijeljenje veleposjeda, odražavaju se u usitnjavanju parcela što se zbiva vrlo brzo, a ta je pojava, naročito poslije Prvoga svjetskog rata dovela do velikog siromaštva poljoprivrednog stanovništva što se odrazilo u pojačanoj migraciji (Laci, 1962.). Do Drugoga svjetskog rata stanovništvo Međimurja je uglavnom iseljavalo u prekoceanske zemlje, a nakon 1945. godine u europske zemlje. Službena statistika raspolaže o poslijeratnoj (ekonomskoj) vanjskoj migraciji tek od 1960. godine, jer dotada "europska struja" nije poprimila masovniji karakter (Nejašmić, 1991.). Međimurje se rano uključilo u tokove suvremene vanjske migracije radne snage, proces se proširio na cijelom području, iako su intenzitet i posljedice prostorno vrlo različiti. Odlazak međimurskog stanovništva na privremeni rad u inozemstvo nakon Drugoga svjetskog rata istodobno prati migracijske tokove koji su u tom razdoblju bili aktualni na području cijele Hrvatske. Najveći val vanjskih migracija u tom razdoblju zahvaća Međimurje krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina prošlog stoljeća³, a migracije radne snage s međimurskog područja pripadaju tipu privremenih ili povremenih migracija s krajnjim ciljem povratka u "rodni kraj".

Tablica 1. Broj radnika na privremenom radu iz Međimurja od 1971. do 2001. godine prema zastupljenosti.

Godina	Njemačka	%	Austrija	%	Švicarska	%	Ostale zemlje	%	Ukupno
1971.	7138	60,2	3147	26,5	460	3,9	1111	9,4	11856
1981.	6480	66,8	2093	21,6	622	6,4	502	5,2	9697
1991.	5600	58,3	1816	18,9	933	9,7	1261	13,1	9610
2001.	5080	46,0	2731	24,7	878	8,0	2347	21,3	11036

Izvor: 2, 3, 4, 5, 6.

U tablici 1. uočili smo da se broj međimurskih radnika na privremenom radu u inozemstvu od 1971. godine postupno smanjuje u Njemačkoj. Ukupan broj radnika

² U 19. i 20. stoljeću možemo izdvojiti četiri velika vala iseljavanja hrvatskog stanovništva: od 1880-ih godina do Prvoga svjetskog rata (prekomorsko iseljavanje), nakon Drugoga svjetskog rata (prekomorsko i zapadnoeuropsko iseljavanje), u 1960-im godinama (odlazak na tzv. privremeni rad u inozemstvo, uglavnom europske emigracije), u 1990-im godinama (zapadnoeuropsko i dijelom prekomorsko iseljavanje) (Akrap, 2003., Čizmić, Živić, 2005.).

³ Grupa autora (1982.) ističe kako je 1974. godine izvan granica tadašnje Jugoslavije bilo preko 16 000 osoba iz Međimurja što je tada činilo oko 14% ukupnog stanovništva Međimurja.

2001. godine u odnosu na 1971. godinu smanjio za 820 osoba ili 7,4%. Dakle, Njemačka konstanto bilježi lagani pad, dok Austrija i Švicarska osciliraju s brojem migranata od popisa do popisa. Austrija od popisa 1971. godine do popisa 1991. godine bilježi pad radnika na privremenom radu za 1331 osobu, da bi popisom 2001. godine zabilježila porast za 915 osoba. Švicarska je do popisa 1991. godine bilježila porast osoba na privremenom radu, a popisom 2001. godine prvi puta bilježi lagani pad. Ukupno smanjenje broja međimurskih radnika na privremenom radu u inozemstvu, može se objasniti ili povratkom osoba srednjih godina s djecom koje su u jednom trenutku iz određenih razloga donijele odluku o povratku u rodni kraj, starenjem i stjecanjem uvjeta za mirovinu određenog broja radnika ili umiranjem prve generacije radnika, s obzirom da je prva generacija u inozemstvo odlazila u najvitalnijoj dobi života prije četrdesetak godina. Porast radnika na privremenom radu u Austriji ne iznenađuje, s obzirom da je Austrija, osobito danas zbog dobrih cesta i autocesta, ali i sve boljih i bržih automobila nekima bliža od Zagreba. Potrebno je spomenuti da i zbog pada nataliteta unazad desetak godina, strane ženske osobe koje rađaju djecu u Austriji brže i jednostavnije dobivaju zaposlenje i određena prava što je dodatni stimulans nekima za odlazak na privremeni rad. Opće je poznata činjenica da su Austrijanci oduvijek cijenili međimursko stanovništvo upravo zbog njihovog odnosa prema radu i radnih navika, pa bez obzira na teškoće stranaca u pronalaženju zaposlenja u Austriji, mnogi ih privatni poduzetnici i danas vrlo rado zapošljavaju.

U analizi i odgovorima na pitanja tko odlazi i iz kojih dijelova Međimurja, pomogli su rezultati ankete koji pokazuju kako od ukupnog broja ispitanika 72,1% odlazi iz donjeg, 27,9% iz gornjeg Međimurja. Isto tako, od ukupnog broja ispitanika na privremeni rad u inozemstvo odlazi 65,7% muškaraca i 34,3% žena koji su u vrijeme odlaska pripadali najvitalnijoj i mlađoj reprodukcijskoj dobnoj skupini. Opća je karakteristika Međimurja, a i tadašnje Hrvatske da je najvećim dijelom odlazilo mlado, radno aktivno, nekvalificirano, najvitalnije i uglavnom muško stanovništvo sa sela koje je bilo glavni izvor radne snage za zapošljavanje u inozemstvu. Prvi odlasci bili su redovito ilegalni, odlazili su mahom mladići što predstavlja svojevrsnu teškoću statistici u utvrđivanju tko su zapravo bili prvi vanjski migranti i gdje je proces najprije započeo (u kojem dijelu Međimurja). Smatra se da je migracija u inozemstvo manjim intenzitetom započela krajem pedesetih godina prošlog stoljeća i opće je uvjerenje da je najprije počelo odlaziti stanovništvo donjeg Međimurja, da bi početkom šezdesetih godina prošlog stoljeća proces iseljavanja zahvatio i stanovništvo iz gornjeg Međimurja (Pavlaković-Koči, 1976.).

MOTIVI I RAZLOZI ODLASKA NA RAD U INOZEMSTVO

Važnost utvrđivanja motiva kao poticajnih razloga na reagiranja nekih socijalnih grupa u prostoru ne može se uvijek shvatiti i objasniti po principu istovjetnosti jer ponekad iste socijalne grupe ne reaguju jednako. Otkrivanje motiva pomaže kako bismo shvatili reagiranje određene socijalne grupe i razumijeli širenje istraživanog procesa u nekom

geografskom prostoru. Zbog toga smo se odlučili za prikupljanje što točnijih i preciznijih podataka putem ankete. Na primjeru Međimurja, negativne poticajne okolnosti koje su utjecale u najvećoj mjeri na odlazak na privremeni rad u inozemstvo bile su besposlica, nedovoljno radnih mjesta u obližnjim gradovima (Čakovec, Varaždin, Koprivnica), neriješeno stambeno pitanje, neposjedovanje nikakvih nekretnina i slično. Pozitivne poticajne okolnosti i ciljevi kojima su težili radnici koji su se odlučili za odlazak na rad u inozemstvo su prije svega mogućnost zaposlenja, mogućnost veće zarade i štednje, rješenje stambenog pitanja (gradnja kuće ili kupnja stana), kupnja poljoprivrednog zemljišta ili strojeva, kupnja automobila, kamiona, otvaranje privatne radnje, obrta (zanatske, ugostiteljske), veća mogućnost potrošnje, viši nivo na društvenoj i socijalnoj ljestvici i slično.

U sastavljanju ankete vodilo se računa da se za utvrđivanje motiva i razloga odlaska ponudi pet glavnih kategorija (nemogućnost zapošljavanja u domovini, teški uvjeti rada, mala, niska plaća, nemogućnost razvoja započete karijere, politički razlozi), a ponudena je i kategorija nešto drugo, ukoliko bi ispitanici smatrali da je potrebo upisati još nešto prethodno navedeno, a za njih značajno i neizostavno. Rezultati ankete su dokazali kako su ekonomski motivi i razlozi bili presudni kod donošenja odluke za odlazak na privremeni rad.

Baučić i Maravić su 1971. godine u zajedničkom istraživanju vanjskih migranata iz SR Hrvatske došli do zaključka da se kao tri osnovna motiva zapošljavanja u inozemstvu izdvajaju: mogućnost dobivanja zaposlenja, mogućnost rješenja stambenog pitanja i želja za uštedom koja će im omogućiti da se nakon povratka bave nekom privrednom djelatnošću.

Svi motivi, razlozi i ciljevi međusobno se isprepliću, podložni su mnogim promjenama tijekom boravka radnika u inozemstvu, pod utjecajem su promjenjivih uvjeta života i rada u stranoj sredini i promjenama prilika u obitelji. Ciljevi su bili različiti, u odnosu na generaciju kojoj su migranti pripadali, a postajali bi viši stjecanjem novih spoznaja o kvaliteti života.

Motiva i razloga je nekoliko. Rezultati ankete su pokazali slijedeće:⁴

Od ukupnog broja anketiranih ispitanika, statističke frekvencije su pokazale da je 92,5% ispitanika odlučilo migrirati zbog nemogućnosti zapošljavanja u domovini, 90,6% ispitanika odlazi i zbog teških uvjeta rada, a 94,5% odlazi zbog niske plaće. Razvoj karijere i politički razlozi ukupno gledani nemaju veće značenje za stanovništvo s međimurskog prostora.

No prije temeljne analize postavlja se pitanje da li su motivi i razlozi odlaska bili isti, slični ili različiti u svim prethodno navedenim razdobljima odlaska. Te smo rezultate dobili križanjem pitanja 5 (varijabla: PO5) i pitanja 13 (varijable: P13.1, P13.2, P13.3, P13.4, P13.5, P13.6).

Rezultati križanja varijabli su slijedeći (tablica 2.), dok slika 1. zorno prikazuje razloge odlaska međimurskog stanovništva na privremeni rad u inozemstvo u istraživanim razdobljima.

⁴ Pitanje 13 u anketi.

Tablica 2. Motivi i razlozi odlaska u inozemstvo

1. nemogućnost zapošljavanja u domovini

Razdoblje	jako važno	donekle važno	nevažno	Ukupno
do 1961.	5 100%	0 0%	0 0%	5 100%
1961.-1971.	77 61,6%	45 36,0%	3 2,4%	125 100%
poslije 1971.	30 42,9%	29 41,4%	11 15,75%	70 100%
Ukupno	112 56,0%	74 37,0%	14 7,0%	200 100%

 $\chi^2=18.565$ Cramer's V .215df 4značajnost .001 $p<0.05^{*5}$, Izvor: 1.2. teški uvjeti rada⁶

Razdoblje	jako važno	donekle važno	nevažno	Ukupno
do 1961.	4 80%	1 20%	0 0%	5 100%
1961.-1971.	86 68,3%	33 26,2%	7 5,6%	126 100%
poslije 1971.	42 60,9%	16 23,2%	11 15,9%	69 100%
Ukupno	132 66,0%	50 25,0%	18 9,0%	200 100%

 $\chi^2=6.538$ Cramer's V .128df 4značajnost .162 $p>0.05^{*}$

Izvor: 1.

3. mala (niska) plaća

Razdoblje	jako važno	donekle važno	nevažno	Ukupno
do 1961.	5 100%	0 0%	0 0%	5 100%

⁵ Svi mogući odgovori ispitanika označavaju se simbolom *df*. To su ujedno i stupnjevi slobode, tj. frekvencije njihovih odgovora. Simbolom *p* označava se razina značajnosti. Značajnost mjeri razliku između odgovora koji su se očekivali i odgovora koje smo dobili prilikom anketiranja (tj. to je razlika između očekivanih i dobivenih frekvencija). *P* se testira na grešci od 5% i to je dopustiva statistička greška. Ako je $p >$ onda nema statistički značajne razlike, a ako je $p <$ onda razlika postoji. (Npr. možemo očekivati da će se svi 60 odgovora podijeliti na: 20, 20, 20 tj. ravnopravno, no u praksi to nije tako, tj. odgovori će se podijeliti nepravilno, ali će na kraju njihov zbroj iznositi 60.).

⁶ Odgovor na pitanja 2. i 3. popunjavali su svi ispitanici (zaposleni i bez posla)

Razdoblje	jako važno	donekle važno	nevažno	Ukupno
1961.-1971.	122 96,8%	1 0,8%	3 2,4%	126 100%
poslije 1971.	61 87,1%	1 1,4%	8 11,4%	70 100%
Ukupno	188 93,5%	2 1,0%	11 5,5%	201 100%

$\chi=7.719$ Cramer's V .139

df 4značajnost .102p>0.05*

Izvor: 1.

4. nemogućnost razvoja započete karijere

Razdoblja	jako važno	donekle važno	nevažno	Ukupno
do 1961.	0 0%	2 40%	3 60%	5 100%
1961.-1971.	5 4,0%	12 9,5%	109 27,1%	126 100%
poslije 1971.	4 5,7%	19 27,1%	47 67,1%	70 100%
Ukupno	9 4,5%	33 16,4%	159 79,1%	201 100%

$\chi=13.151$ Cramer's V .181

df 4značajnost .011p<0.05*

Izvor: 1.

5. politički razlozi

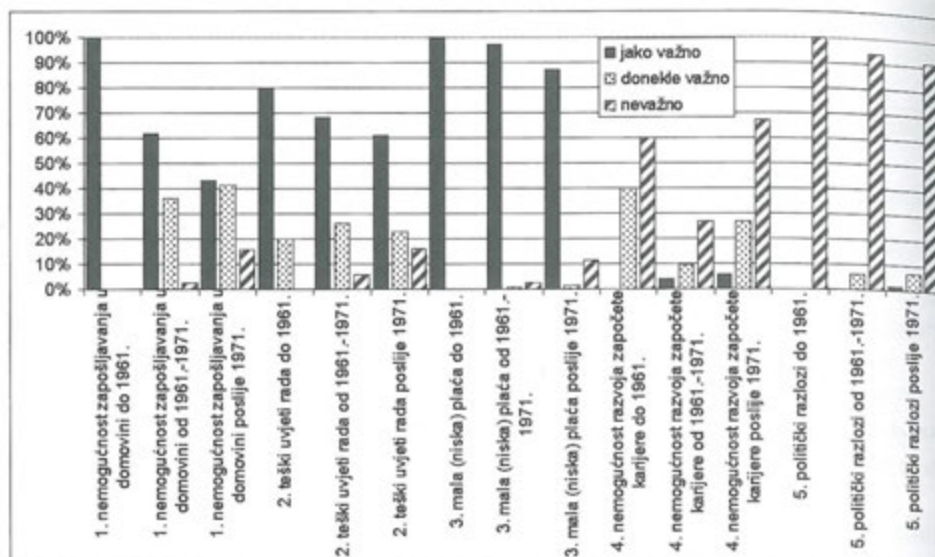
Razdoblja	jako važno	donekle važno	nevažno	Ukupno
do 1961.	0 0%	0 0%	5 100%	5 100%
1961.-1971.	0 0%	8 6,3%	118 93,7%	126 100%
poslije 1971.	1 1,4%	5 7,1%	64 91,4%	70 100%
Ukupno	1 0,5%	13 6,5%	187 93,0%	201 100%

$\chi=2.298$ Cramer's V .076

df 4značajnost .681p>0.05*⁷

Izvor: 1.

⁷ Razlike između odgovora ispitanika označenih različitim varijablama izračunali smo χ^2 testom. U slučajevima kada više od 20% kućica (čelija) ima očekivane frekvencije manje od 5, nismo najčešće mogli sažimati kućice jer bismo tako izgubili smisao istraživanja, pa u tim slučajevima (koji će biti označeni sa slijedećim simbolom*) "uvjetno" koristimo kriterij značajnosti od 0.05.

Slika 1. Razlozi odlaska u inozemstvo prema istraživanim razdobljima.

Ako se kao polazna pretpostavka uzme osnova da su velika gustoća naseljenosti i veliki udio poljoprivrednog, ruralnog stanovništva⁸, uzrokovali potrebu da se dio radno sposobnog stanovništva uputi na rad u inozemstvo, (tj. kako su službeni statistički podaci i istraživanje pokazali, uglavnom u zemlje zapadne Europe), jer u rodnom zavičaju ili nije uopće postojala mogućnost zapošljavanja ili se nije mogao dobiti posao u stečenoj struci, od posebne je važnosti bilo istražiti koji su uz navedene bili ostali negativni čimbenici u promatranim razdobljima odlazaka zbog kojih je stanovništvo iseljavalo.

Rezultati ankete pokazuju da su na pitanje 13., o razlozima odlaska kod svih skupina ispitanika, bez obzira na sociodemografska obilježja, najčešći odgovori ispitanika u postavljenim pitanjima bila je podkategorija "jako važno".

Do 1961. godine svi traženi faktori odlaska zastupljeni su sa zanemarivim postocima jer je broj ispitanika koji je migrirao u tom razdoblju bio 5. U razdoblju od 1961.-1971. godine nemogućnost zapošljavanja u domovini, teški uvjeti rada, mala (niska) plaća i opredjeljenje za odgovor "jako važno", presudni su čimbenici zbog kojih su se ispitanici odlučili otići na rad u inozemstvo, dok nemogućnost razvoja započete karijere i politički razlozi za ispitanike nisu bili važni. Poslije 1971. godine situacija je gotovo identična s prethodnim razdobljem, ali uz činjenicu da se dio ispitanika (32,8%) izjasnio kako su se uz spomenute faktore odlučili na odlazak i zbog nemogućnosti

⁸ Gustoća naseljenosti iznosila je 1961. 154 stan./km², a 1971. godine 159 stan./km². Istodobno, 1961. godine udio aktivnog poljoprivrednog u ukupnom aktivnom stanovništvu iznosio je 61,02%, a 1971. godine 57,62%.

razvoja započete karijere. Mogućnost dviju komparacija među ispitanicima, prvi koji su odlazili na privremeni rad u inozemstvo u razdoblju od 1961.-1971. godine, mahom su bili ispitanici s nezavršenom ili završenom osnovnom školom, osnovnom školom ili poneki sa srednjom školom što potvrđuje i opis posla što su ga obavljali (spremači, fizički radnici, radnici u građevinarstvu i sl.) i drugi koji su odlazili nakon 1971. godine koji su u odnosu na prethodne ispitanike imali su srednjoškolsko, više ili visoko školsko obrazovanje. Zabrinjavajuća je činjenica o odlasku visoko obrazovanog kadra.

Rezultati ankete ponovo upućuju na zaključak i potvrđuju da je stanovništvo Međimurja odlazilo u inozemstvo zbog nepovoljnih prilika koje su šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća zahvatile Međimurje, ali i mnoge druge krajeve Hrvatske. Ipak, ovdje posebno treba istaknuti kako su Međimurci i oni, koji su se među prvima u Hrvatskoj nakon Drugoga svjetskog rata otisnuli u inozemstvo kako bi pokušali svojim radom i ustrajanošću učiniti svojevrsan pomak na društvenoj i socijalnoj ljestvici, što su u većini i uspjeli!

SMJEROVI VANJSKE MIGRACIJE

Neposredno nakon Drugoga svjetskoga rata migracije su bile u funkciji rekonstrukcije zapadnoeuropskih privreda i rasta koji je posljedično uslijedio u tim zemljama. Smjerovi vanjske migracije bili su usmjereni u početku prema Njemačkoj, Italiji, Švicarskoj, Francuskoj, Austriji, a kasnije prema Velikoj Britaniji, Nizozemskoj, Švedskoj, Danskoj i Belgiji (Salt, Clout, 1976., Mikulić, 1991., Nejašmić, 1991.).

Potkraj šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća iz Međimurja u europske zemlje (Njemačku, Austriju i Švicarsku) kreće visoki udio radne snage, a Međimurje postaje odmah nakon Dalmatinske zagore druga emigracijska regija u Hrvatskoj (Heršak, 1991.). Zbog toga se s pravom postavlja pitanje koji su razlozi da se međimursko stanovništvo odlučilo upravo najvećim dijelom za navedene zemlje?

Najčešće tri destinacije (prema postojećim službenim statističkim podacima, a naknadno su potvrđene i anketiranjem povratnika 2002. godine) koje su posebno bile interesantne i popularne za Međimurce, bile su Njemačka (48,2% ispitanika), Austrija (34,3% ispitanika) i Švicarska (14,9% ispitanika), a tek onda slijede ostale zapadnoeuropske i sjevernoeuropske zemlje. To su ujedno i top odredišta općenito za vanjske migrante iz Hrvatske. Nekoliko je razloga tome:

Jedan od razloga možemo obrazložiti činjenicom da su navedena tri odredišta vjerojatno bile popularne i favorizirane zbog blizine tih zemalja rodnom kraju i velikom potrebom navedenih zemalja za radnom snagom. Drugi razlog je taj što je većina međimurskog stanovništva (konkretni slučaj: svi ispitanici ankete, Izvor: 1., pitanje 26)⁹ investirala u izgradnju nekretnina u rodnom kraju i kako je određeni dio stanov-

⁹ Pitanje u anketi je glasilo: Da li ste tijekom rada u inozemstvu ili nakon povratka u Međimurje izgradili ili dogradili neki objekt? 1.da 2.ne. Svih 201 ispitanika je odgovorilo pozitivno da su izgradili ili dogradili neki objekt.

ništva otišao bez obitelji (kategorija pojedinci, Izvor: 1., pitanje 7), blizina mjesta, države, privremenog rada rodnom kraju imala je i te kako veliku ulogu i značenje kod putovanja mjesto rada-rodni kraj i obrnuto kao i za sve oblike održavanje veza. *Faktor udaljenosti* bio je za veći dio vanjskih migrantata *prvi* značajan čimbenik pri odluci kuda (u koju državu) migrirati. Blizina države u kojoj su bili na privremenom radu omogućavala im je češći dolazak u rodni kraj, mogućnost gradnje kuće u kraćem vremenskom roku, kao i gradnju ostalih objekata primarnog, sekundarnog i tercijarnog sektora djelatnosti. *Drugi* razlog zašto su odlučili otići na rad u Njemačku, Austriju i Švicarsku, je istodobna potreba navedenih zemalja za jeftinom radnom snagom, zbog manjka domaće. Pasivno znanje njemačkog jezika kod pojedinih ispitanika *treći* je važni čimbenik zašto su izabrali jednu od tri već spomenute destinacije, a što je itekako imalo značajnu ulogu prilikom razgovora za posao i ugovaranja posla. Pod *četvrtim* razlogom smatramo mogućnost da su vanjski migranti-ispitanici u izabranoj primajućoj zemlji rada imali nekog bliskog, ili iz kruga obitelji, prijatelja, susjeda, poznanika.

TIPIČNA ULAGANJA

Bez obzira na motiv i razloge odlaska, gotovo svim radnicima na privremenom radu u inozemstvu uspijevalo je da nakon podmirenja egzistencijalnih životnih potreba, jedan dio zarade izdvoje i uštede i da ga neposredno i sukcesivno troše za poboljšanje životnog standarda ili da ga dijelom ili u cijelosti akumuliraju za manje ili veće investicije. Mesić (1991.) ističe kad je riječ o Čakovcu da je ta prije nerazvijena općina svoj razvoj među prvima (izostajanjem većih državnih investicija) uvelike bazirala na uštedama svojih migranata i povratnika. Za očekivati je i to da nekim pojedincima akumuliranje uštedevina, može biti i krajnji cilj rada u inozemstvu. Na primjeru međimurskih vanjskih migranata-povratnika rezultati ankete su pokazali kako svi ispitanici ulažu svoju uštedevinu u nepokretne objekte (kuće, vikendice, ugostiteljski objekti i sl.). Pavlaković-Koči isto ističe kako je glavni cilj vanjskih migranata nova kuća i poboljšanje životnog standarda (1976.). Provedenim istraživanjem 1991. godine u Međimurju, Mesić (1991:106) daje rezultate ulaganja ušteda povratnika¹⁰. U izgradnju kuću ili kupnju stana ulaže 95,2% povratnika, u gradnju/kupnju vikendice ulaže 3,3% povratnika, poljoprivrednu zemlju je kupilo 52,7% povratnika, 59,4% povratnika je kupilo poljoprivredne strojeve, a 5,2% otvorilo je zanatsku radnju.

Rezultati ankete iz 2002. godine pokazali su kako gradnja, dogradnja ili kupnja kuće (stana) apsorbira najveći dio svih ulaganja. Kuće se redovito grade jako velike, veće nego li što su potrebne sada i u budućnosti, s obzirom na činjenicu da su pojedini članovi obitelji (misli se na djecu i unučad) odlučili ostati raditi i živjeti u inozemstvu. Osim kuća, 35,8% ispitanika osnovalo je privatnu tvrtku, što se s obzirom na broj anketiranih

¹⁰ Mesić i suradnici su u okviru projekta "Vanjske migracije i društveni razvitak" proveli anketno ispitivanje radnih migranata porijeklom iz Čakovca i Slunja. Uzorak je sačinjavalo 215 ispitanika iz Čakovca.

može smatrati velikim brojem, 3,0% ispitanika izgradilo je imanje za seoski turizam, 32,3% uložilo je u poljoprivrednu farmu, mehanizaciju, a 37,8% ispitanika uložio je svoju ušteđevinu u "nešto drugo".¹¹ Kategorija "nešto drugo" stavljena je s namjerom i s ciljem da ispitanik sam navede što je izgradio u rodnom kraju (često su odgovori što su izgradili u vezi s njihovim zanimanjem što su radili u inozemstvu), uz pretpostavku da se prethodno nije mogao poistovjetiti s ponuđenim odgovorima u anketi (pitanje 27 glasi: Ako jeste što ste izgradili?). Odgovori na tu kategoriju pitanja dali su uvid u planirano zanimanje po povratku u Međimurje i njihovim budućim planovima.

Iz navedenog proizlazi zaključak da je dosadašnje investiranje ušteđevina ispitanika polučilo mnoge korisne rezultate u unapređenju gospodarstva i poboljšanju egzistencijalnog položaja određenog broja ljudi s područja Međimurske županije. Ulaganjima povratnika transformirana je većina međimurskih naselja ili pojedine četvrti (u 64 anketirana naselja postoje konkretni dokazi o navedenom) otvorena su nova radna mjesta u sekundarnim i višim sektorima djelatnostima na čitavom prostoru, od osobitog je značaja i spoznaja kako je ipak jedan dio mladih pronašao zaposlenje u struci "kod kuće" nakon završenog školovanja.

Baučić (1971.) ističe da empirijska istraživanja pokazuju da su migrantska ulaganja u stambene nekretnine vršena mahom, u preko 90% slučajeva, u zavičajnim krajevima, tj. na područjima iz kojih su oni krenuli na rad u inozemstvo, što i u slučaju Međimurja potvrđuje hipotezu da većina migranata ni nakon povratka ne planira i ne želi mijenjati svoje mjesto boravka u Republici Hrvatskoj. Rezultati ankete pokazuju kako se od ukupnog broja ispitanika 93% ispitanika vratilo u isto naselje iz kojeg su otišli na rad u inozemstvo, a samo 7% mijenja naselje nakon povratka. Pretpostavljamo da se 7% ispitanika vratilo u rodno mjesto suprugu ili u Čakovec. Time potvrđujemo polaznu hipotezu kako su povratnici pokazali sklonost povratka rodnome kraju te nakon povratka iz inozemstva ne mijenjaju svoje mjesto boravka u Međimurju.

Isto tako na primjeru Međimurja ne možemo u potpunosti potvrditi i složiti se sa stavovima autora koji zastupaju tezu da vanjski migranti nakon povratka iz inozemstva postaju unutarnji. Nejašmić ističe kako "... istraživanja pokazuju da povratnički kontingent nije tako izrazito mobilan kako se često pretpostavlja ...; ... realno je za pretpostaviti da je privremeni rad u inozemstvu (odnosno stečeni novac) ubrzao transfer stanovništva na relaciji selo-grad ..." (1991: 194-195). Prema rezultatima ankete pri povratku povratnici se uglavnom vraćaju u isto naselje iz kojeg su iselili i tamo osnivaju i pokreću novi posao ili uživaju u mirovini (ako se vraćaju kao umirovljenici), a samo dio njih postaju unutarnji migranti i to uglavnom dnevni unutarnji migranti.

Koliko je suditi po razgovorima i snimljenim intervjuima s ispitanicima i migran-tima koje smo slučajno zatekli na vikendu, može se pretpostaviti da će se u narednim godinama vratiti još određeni broj osoba s privremenog rada, ali starije dobi, pa je to

¹¹ Pod pojmom nešto drugo ispitanici su naveli: restaurant, kafić, cesta, vinski podrum, vikendica, vinograd, hipodrom, videoteka, auto salon, autopraonica, staklenik s vrtnom kapelica, trgovina, radionica za preradu drva, pizzeria, garaže za automobile, bazen, frizerski salon, benzinska pumpa, salon za masažu, knjižara, pekara, autoradiona i servis, nogometni stadion, teniski teren.

za očekivati da će se situacija razvijati slično kao i do sada. Za značajniji povratak mladih osoba iz inozemstva vrlo je teško iskazati i govoriti o pozitivnim pretpostavkama, iako u pojedinim općinama postoje i takvi slučajevi.

FIZIONOMSKA PREOBRAZBA NASELJA I STANOVNIŠTVA

Opće je poznato da se ulaganja pojedinaca, a kasnije i zajednice u poboljšanje uvjeta života i standarda (kuće, infrastruktura, objekti za kulturu, šport, zabavu i slično) odražavaju u promjeni izgleda naselja. U Međimurju, većinska ulaganja započela su povremenim dolascima (tjednim, mjesečnim, godišnjim, za vrijeme blagdana) ili definitivnim povratkom radnika s privremenog rada iz inozemstva krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina prošlog stoljeća. Modernizacija naselja kao efektivan učinak migracije i usvajanje modernijeg "mota" o životu (tzv. stila života), utjecala je i na promjene ponašanja pojedinaca, stanovništva i lokalne zajednice.

Općenito se može reći da je u međimurskim naseljima s većim brojem vanjskih migranata došlo do jače fizionomske transformacije naselja. Prema relevantnim podacima Međimurske županije (podjela na gradove i općine), gradovi i općine s većim brojem vanjskih migranata su:

-gradovi Mursko Središće i Prelog,

-u gornjem Međimurju općine: Štrigova, Sv. Juraj na Bregu Sv. Martin na Muri, Selnica, Gornji Mihaljevec,

-u donjem Međimurju općine: Podturen, Dekanovec, Domašinec, Belica, Mala Subotica, Orehovica, Prelog, Sv. Marija, Kotoriba, Donja Dubrava.

Fizionomska transformacija naselja, primarno se odražava na objektima za stanovanje, na okućnicama za odmor i rekreaciju, na izgradnji ili dogradnji malih tvrtki, u privredi, na poljoprivrednim česticama i na komunalno-infrastrukturnim objektima. S obzirom da su vanjski migranti pristup i način života, kao i drugačiji stil života donijeli iz zapadnoeuropskih zemalja u kojima su bili na privremenom radu, možemo sa sigurnošću reći da fizionomska transformacija naselja utječe i na promjene ponašanja¹² vanjskih migranata-povratnika, ali i domicilnog stanovništva¹³.

Intenzivna izgradnja i promjene u izgledu sela u Međimurju, glavni su dokazi koji potvrđuju da je stanovništvo bilo na radu u inozemstvu uz obrazloženje da fizionomija pojedinih četvrti naselja podsjeća na tipove naselja koje susrećemo u Njemačkoj, Austriji, Švicarskoj. Seoska naselja mijenjaju izgled na tri načina:

¹² Ognjen Čaldarović (1985:30) tvrdi da se okolica uzima kao uzročni element u postavljanju odnosa između habitata i čovjeka. Ako pojedinca preselimo iz "nezdrave" u "zdravu" okolicu, njegovo će se ponašanje promijeniti. Promjenu ponašanja možemo primjetiti i u međimurskim naseljima.

¹³ A. Hodžić ističe kako je pored ishrane značajna i možda najzapaženija promjena u standardu (a što znači i kulturi) seoskog stanovništva, jest promjena u stanovanju. Ona je višeslojna, ne znači samo mladi stambeni fond niti povećanje stambene površine, ona znači drugi tip gradnje, tj. drugčije funkcionalno uređenje stambenog prostora, drukčiju opremljenost stanova (kuća), drukčiji način (bar potencijalno) obitavanja u tom prostoru (1984:177).

a) gradi se na području starih jezgri, u blizini crkve, škole, gdje se isprepliću novi elementi sa starima pa nerijetko pojedina naselja dobivaju nove male trgove (središta okupljanja nakon misa, važnih događanja i slično),

b) naselja se šire na potpuno novom prostoru, uglavnom pretvaranjem poljoprivrednih površina u zemljište za gradnju, pa tako nastaju novi dijelovi i četvrti naselja, kao i nove ulice,

c) grade se nove industrijske zone¹⁴ tj. sela postaju središtima nove industrije¹⁵.

U nekim međimurskim naseljima postoje izdvojene četvrti u kojima su gradili ili još uvijek grade isključivo vanjski migranti, a od domicilnog stanovništva možemo saznati gdje su ulagači boravili i radili, jer ih oni najčešće nazivaju prema zemlji rada (npr. njemačka, austrijska ulica), ili prema pojedinoj regiji (npr. Tirol, Schwarzwald i slično). Izgled novih četvrti u naseljima stvara dojam da su vanjski migranti morali uložiti mnogo truda, vremena i novaca da bi se izgradili danas postojeći objekti. Terensko istraživanje glede investiranja u izgradnju objekata za razne namjene polučilo je nadasve značajne rezultate koje smo podijelili u tri faze:

Istraživanje je dokazalo da je u *prvoj fazi* vanjskih migracija većina vanjskih migranata investira u mjestu boravka, (rezultati ankete su pokazali da je 99% ispitanika izgradilo kuću u mjestu boravka, 9,0% gradi i u drugom naselju kuću, najčešće djeci ili roditeljima)¹⁶, najčešće grade kuću kako bi rješili prvobitno postavljeni cilj zbog kojeg su migrirali; stambeno pitanje. U *drugoj fazi*, investiraju i daju doprinose za izgradnju i asfaltiranje prometnica u naselju (12,4% ispitanika daje svoj doprinos za asfaltiranje cesta), što je krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih prošlog stoljeća pospješilo proces redistribucije stanovništva unutar Međimurja.¹⁷ U *trećoj fazi*, vanjski migranti investiraju u poslovne, ugostiteljske i športske objekte (76,6% ispitanika ulaže u poslovne objekte, 7,9% u ugostiteljske, 1,9% u športske objekte, dok su ostali ispitanici, 13,4%, uložili ili samo u kuću ili su statističkom obradom podataka pribrojani u kategoriju nešto drugo, npr. kapelica, vikendica ili slično.

Materijalne prednosti od rada u inozemstvu najbolje se uočavaju u porastu životnog standarda pojedinca, odnosno pojedinih domaćinstava. Materijalne prednosti zbog više zarade u inozemstvu omogućile su određenoj, migracijskog grupi stanovništva da u relativno kraćem vremenu u komparaciji s ostalim grupama stanovništva poboljša životni standard, a nove kuće (najčešće prevelike), otvoreni obrti, pokrenuta poslovna suradnja, moderni kućanski aparati, poljoprivredni strojevi, moderni odjevni predmeti, novi vozni park i slično, postaju indikatori ekonomskog i socijalnog uspona pojedinaca.

¹⁴ Industrijske zone formirane su u Donjem Kraljevcu, Kotoribi, Murskom Središću, Goričanu, Donjem Vidovcu i Nedelišću (Grupa autora, 1982.).

¹⁵ Razvitak industrije u ruralnim centrima služi zapošljavanju stanovništva, ali ona djeluje i na otvaranje novih (uslužnih) djelatnosti tj. formiranje urbanog naselja (Nejašmić, 1991.).

¹⁶ Ovdje nisu uključene vikendice; one su bile posebna kategorija u anketi.

¹⁷ Proces redistribucije stanovništva posebno je ubrzan u gornjem Međimurju zbog asfaltiranja prometnica sedamdesetih godina prošlog stoljeća, što ga je bolje povežalo s Čakovcem, ali je i međusobno okupilo i povežalo okolna raštrkana naselja.

Transformacije koje smo primjetili u prostoru i na ljudima pokušali smo analizirati i objasniti na slijedećim činjenicama.

Vanjski migranti kao specifična grupa utječu na domicilno stanovništvo u međimurskim naseljima koje ne migrira jer se povećava struktura potrošnje cjelokupnog stanovništva naselja i šire zajednice. Dugoročna težnja i želja većine vanjskih migranata je da trajno promjene socijalni status kojeg su imali prije odlaska na rad u inozemstvo. Istodobno se javlja specifičan oblik ponašanja razvijen između vanjskih migranata i domicilnog stanovništva, ekonomsko-socijalni prestiž. Kako bi održali postignuti viši nivo standarda, vanjski migranti kao grupa stanovništva koja je ekonomski i socijalno bila prethodno integrirana u drugi (zapadnoeuropski) prostor, unosi nove elemente u izgled naselja i u način života. Javljaju se novi pokazatelji postignutog višeg nivoa životnog standarda, a povećava se i konzumna moć domicilnog stanovništva s naglašenim mehanizmom oponašanja vanjskih migranata na cijelom prostoru. Ipak, promjene u izgledu naselja i očitija promjena u ponašanju, odijevanju, promijeni voznog parka i slično, očekivano se najvećim dijelom pojavila u seoskim naseljima, s obzirom na činjenicu da je većinom na privremeni rad u inozemstvo odlazilo seosko, ruralno stanovništvo. A. Hodžić isto tako ističe kako seosko stanovništvo brže i masovnije usvaja inovacije, mijenja prehranu, način odijevanja i sl. (1984.). U ruralno nasljeđe se kao element novog urbanog identiteta seoskog stanovništva, projektiraju gradski elementi; postepeno su unošeni elementi gradskog načina života mijenjanjem strukture seoskog načina života. U lokalnim zajednicama pojedinci mijenjaju ponašanje, stječu nove manire i postepeno se u međimurskom selu oblikuje specifično kulturološko i motivacijsko ozračje koje se identificira s gradom. U početku je domicilno stanovništvo novitete, informacije, odjeću, "kopiralo", preuzimalo i oponašalo od grupe vanjskih migranata, dok danas do in-trendova dolaze uz dostupnost raznih medija i postojanje svih oblika komunikacija. Sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog stoljeća neki indikatori životnog standarda, kao npr. broj radioprijemnika, televizora, satelitska antena i slično, bili su pokazatelji višeg životnog standarda¹⁸. Danas je taj pokazatelj zanemariv zbog činjenice da uglavnom svako kućanstvo ima po nekoliko radioprijemnika i televizora. Jedan od važnijih pokazatelja danas je priključak na internet, ISDN i ADSL mrežu. Prema informacijama HT-a, Carneta i ostalih mreža navedenih u izvorima, na području Sjeverne Hrvatske ima 12,3% internet korisnika (Izvor: 11.). Ne zna se koliki je točan postotni udio Međimurske županije u ukupno 12,3% jer navedene mreže još uvijek ne vode podatke po hrvatskim županijama.

Dakle, na selu se transformacija odrazila ne samo u promjeni izgleda naselja, već i u promjeni ponašanja seoskog stanovništva koje sve više pod utjecajem urbanizacije prelazi na gradski, urbani način života. Pod utjecajem sveopće modernizacije društva,

¹⁸ U jednom od svojih programa razvojnog planiranja između ostalog, FAO je 1973. godine predložila za unapređenje života seoskih stanovnika sustav ekonomskih i socijalnih indikatora. Riječ je o 104 ekonomska i 20 socijalnih indikatora, čija analiza i okvir nisu predmet ovoga rada (Grupa autora, 1984.).

seosko stanovništvo u svim aspektima oponaša urbano stanovništvo kako bi se identificiralo s gradom, a to se najviše uočava kod promjene ponašanja.

Isto tako, promjena u načinu odijevanja u međimurskim selima prisutna je kod svih dobno-spolnih skupina, a posebno kod mlade populacije, tako da je vrlo teško zaključiti po izgledu da li je promatrani pojedinac stanovnik sela ili grada. Kod većine posjećenih domaćinstava primjetili smo moderno uređena dvorišta i okućnice¹⁹ koja nakon završenog radnog dana postaju prostorom za opuštanje i rekreaciju. U naseljima gornjeg Međimurja (npr. Lopatinec, Pleškovec, Vukanovec itd.) pojavljuje se relativno novi oblik stanovanja; kojeg s pravom možemo nazvati vikend stanovanje, jer pojedine skupine ljudi tamo borave isključivo za vikend. Tzv. "vikend" grupu stanovništva možemo podijeliti na: stanovnike koji odlaze u vikendice isključivo zbog odmora i relaksacije i na stanovnike koji dolaze u vikendice jer tamo dodatno uz primarno zanimanje i posao obrađuju vinograd, vrt ili voćnjak. Rezultati ankete su pokazali da je od svih anketiranih povratnika, 7,9% izgradilo vikendicu u gornjem Međimurju, 6,9% ih je izgradilo vinski podrum (za očekivati je da će u skoroj budućnosti uz vinski podrum i vinograd izgraditi i vikendicu), a 3,4% ih je zasadilo vinograd.

U međimurskim seoskim naseljima dolazi do mijenjanja općeg stila života, podiže se razina kulturne svijesti seoskog stanovništva, lokalni identiteti zamjenjuju se regionalnima, pojavljuje se vrijednosno polje gdje je predmet s oznakom "novi" određen vrijednijim, šire se tercijarne djelatnosti u selo gdje pojedinci u tercijarnom sektoru rekonstruiraju svoju obiteljsku ekonomiju. Selo se pojavljuje kao novo urbano mjesto (I. Rogić, 1990.). Urbanim novitetima u međimurskim selima povećana je kvaliteta života, a selo postaje "mali agrarni grad".

Sastavni dio fizionomske transformacije u naseljima je osnivanje i razvoj malog vlastitog obrta²⁰. Obrtništvo je od 70-tih do 90-tih prošlog stoljeća upošljavalo maleni broj djelatnika, s malim brojem uslužnih obrtničkih radionica proizvodnog karaktera i rašireno najviše u građevinskom sektoru i poduzetništvu s proizvodnjom tekstilnih i sličnih proizvoda, preradom drva i preradom metala. Povratnički kapital radnika s privremenog rada iz inozemstva, jedan je od značajnijih razloga bržeg razvoja obrtništva

¹⁹ Ne skrivajući oduševljenje izgledom dvorišta i okućnice i na naš upit tko ih uređuje, nekolicina nam je rekla da mjesečno naručuje i kupuje strane magazine (zbog slabe zastupljenosti ili nepostojanja hrvatskih) gdje se mogu vidjeti najnoviji trendove za uređenje kuće, vrta i okućnice. Uređuju ih sami, što je dokaz da su "poljoprivredne" aspiracije u reduciranom obliku još uvijek prisutne. U samo dva slučaja, ispitanici naručuju uređenje okućnice od strane djelatnika iz Gradskog komunalnog poduzeća ČAKOM, što je svojevrsni dokaz da će elementi načina gradskog uređenja prostora uskoro doprijeti i u širim razmjerima na selo.

²⁰ Obrt ima dugu tradiciju u Međimurju. Prva izvješća o obrtnicima datiraju iz razdoblja Rimskog Carstva. U srednjem vijeku nema pouzdane evidencije, ali postoje zapisi da je obrtništvo ponovo oživjelo u 15. stoljeću. Juraj Zrinski 1579. godine daruje poveljom posebna prava građanima-obrtnicima. Veći uzlet obrtništva zabilježen je u 17. stoljeću, a u 18. stoljeću kao poznata obrtnička naselja spominju se Čakovec, Prelog, Donja Dubrava, Štrigova, Kotoriba i Nedelišće (današnji centri rada). U 19. stoljeću postoje cehovske udruge i osnovane su obrtničke skupštine koje su se brinule ne samo za razvoj obrta, nego i za sportske i kulturne aktivnosti (Lajtman i ostali, 1995., Cimerman, 2002.).

i poduzetništva u ovom dijelu Hrvatske. Prema podacima Obrtničke komore Međimurske županije iz 2000. godine u komori su učlanjena 1952 aktivno djelujuća obrtnika, zaposleno je oko 4500 građana što predstavlja gotovo 12% od ukupnog broja zaposlenih osoba²¹ u Međimurju. Među njima najbrojniji su prerađivački i proizvođački obrti (30%), slijede ih različite usluge i trgovina (21%), obrtnici koji obavljaju transportne usluge (12%) i obrtnici u djelatnostima pripreme i proizvodnje hrane (11%).

ZAKLJUČNE NAPOMENE

Na temelju provedenog terenskog istraživanja, analize podataka, konzultiranjem navedene literature i izvora mogu se izvesti određeni rezultati i zaključci o učincima i posljedicama istraživanih vanjskih migracija međimorskog stanovništva. Također se mogu identificirati postojeći problemi kao i neka moguća rješenja.

Može se zaključiti kako su vanjske migracije utjecale na transformaciju međimorskog prostora. Hipotezu da li su vanjske migracije utjecale na transformaciju naselja istražili smo na terenu anketom. Svi ispitanici ulažu u nepokretne objekte (kuću, vikendice, ugostiteljske objekte i slično). Uz navedeno izgrađeno, 35,3% ispitanika ulaže i u izgradnju privatne tvrtke, 3,0% gradi objekat za budući seoski turizam, 32,3% investira u poljoprivredu, a 37,8% ulaže uštedevinu u "nešto drugo" (vinski podrum, auto salon, autoradionu, hipodrom, frizerski salon, benzinsku pumpu, infrastrukturu naselja, itd.). Izgrađeni poslovni objekti često su u vezi s njihovim zanimanjem kojeg su obnašali u inozemstvu. Proces transformacije međimorskog prostora se 1960-ih i 1970-ih godina brže i jače širio u naseljima donjeg Međimurja gdje se najprije javljaju fizionomske promjene naselja kao "rezultat i dokaz" rada u inozemstvu. Dakle, zaključuje se kako su naselja koja imaju veći broj vanjskih migranata postala inicijatori fizionomskih promjena.

Istražujući i analizirajući fizionomsku transformaciju prostora pod utjecajem vanjske migracije polučeni su korisni i nadasve zanimljivi zaključci. Fizionomske transformacije u širem značenju, odmah na prvi pogled, vizualno su uočljivije u seoskim naseljima. Najvećim dijelom to su posljedice vanjskih migracija, tj. postoji dokaz, u prostoru kojeg smo istraživali, da je stanovništvo bilo na privremenom radu u inozemstvu, jer je ipak većina noviteta idejno preuzeta iz zemalja u kojima su migranti radili. Izgradnju modernih objekata sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog stoljeća s tada nepostojećim ili vrlo skupim građevinskim materijalima u bivšoj državi, mogli su financirati isključivo vanjski migranti.

Odgovor na pitanje kako će se u budućnosti odvijati transformacija međimorskog prostora (naselja i stanovništva) pokušati ćemo obrazložiti slijedećim pretpostavkama. Pretpostavljamo da će buduće transformacije međimorskih naselja pod utjecajem migracija ovisiti o nizu okolnosti. U prognozama (glede transformacije međimorskih

²¹ Ukupan broj zaposlenih u Međimurskoj županiji iznosio je 2001. godine 37 762 (Izvor: www.dzs.hr, podaci u statističkom ljetopisu).

naselja) je moguće dati naznake za razumijevanje budućeg stanja stoga ćemo pokušati izdvojiti i slijediti dva pristupa: prvi se oslanja na radne migrante povratnički orijentirane koji su uvelike zainteresirani za društveno-ekonomski razvitak rodnog kraja, štoviše imaju znatne povratničke investicijske, pa i poduzetničke planove. Smatramo da su povratnici iz inozemstva u velikoj većini slučajeva "oni" koji mogu izdvojiti značajno više novčanih sredstava (pod pretpostavkom da su voljni ulagati u rodnom kraju). Drugi prisup se oslanja na daljnji razvoj i uspon privatnog poduzetništva u Međimurju. Osnivanje firmi, izgradnja novih ureda, pogona i otvaranje novih radnih mjesta zahtjevati će i popratnu infrastrukturu, izgradnju parkirališta, uređenje okoliša i sl. što će nužno utjecati na transformaciju naselja. Istodobno će se zbivati i socijalna transformacija stanovništva koje će težiti postizanju višeg nivoa standarda. Pretpostavljamo kako će se socijalna transformacija stanovništva odraziti na moderniji način života i preslikati na estetiku i modernizaciju kućanskih aparata i uređaja, voznog parka, okućnice, itd. što će isto tako značajnim dijelom utjecati na transformaciju naselja i prostora.

LITERATURA

- AKRAP, Anđelko (2003). Migracija Hrvata u posljednjem desetljeću 20. stoljeća. U: Hrvatska dijaspora u Crkvi i domovini, Zbornik radova, Frankfurt am Main.
- BAUČIĆ, Ivo (1971 a). SR Hrvatska u vanjskim migracijama radne snage, Savjetovanje "Stanovništvo, emigracija, zaposlenost", Zagreb.
- BAUČIĆ, Ivo (1971b). "The Effects of Emigration from Yugoslavia and the Problems of Returning Emigrant Workers", OECD Manpower and Social Affairs Directorate, Paris.
- BAUČIĆ, Ivo (1971 c). Vanjske migracije radne snage kao faktor socijalno-ekonomskih promjena u seoskim sredinama, Sociologija sela 31-32, Institut za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela, str. 127-140, Zagreb.
- BAUČIĆ, Ivo (1973). Radnici u inozemstvu prema popisu stanovništva Jugoslavije 1971., Radovi geografskog odjela PMF-a, br. 12, Zagreb.
- BAUČIĆ, Ivo (1974). "Yugoslavia as a country of emigration", Paper read at First International Slavic Conference, Banff.
- BAUČIĆ, Ivo i MARAVIĆ, Ž. (1971). Vraćanje i zapošljavanje vanjskih migranata iz SR Hrvatske, Radovi Instituta za geografiju Sveučilišta u Zagrebu, knjiga 2, sv.10, str. 11-50, Zagreb.
- BIČANIĆ, Rudolf (1940?). Agrarna prenapučenost. Gospodarska struktura Banovine Hrvatske broj 3. Zavod za proučavanje seljačkog i narodnog gospodarstva "Gospodarska sloga", Zagreb.
- CIMERMAN, Franjo (2002). Razvoj obrtništva i poduzetništva u Međimurju, 2002., Čakovec.
- CRKVENČIĆ, Ivan (1962). Kretanje radne snage kao geografski problem, Geografski glasnik, br. 24, str. 51-66, Zagreb.

- Čaldarović, Ognjen (1985). Urbana sociologija, socijalna teorija i urbano pitanje, Novi svijet, Globus, Zagreb.
- ČIZMIĆ, Ivan i ŽIVIĆ, Dražen (2005). Vanjske migracije stanovništva Hrvatske-kritički osvrt, u: Stanovništvo Hrvatske-dosadašnji razvoj i perspektive, Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar", Zagreb.
- FELETAR, Dragutin (1992). "Geografska osnova posebnosti Međimurja".- Podnesak na Kolokviju "Regionalno-nacionalno-univerzalno", Ogranak Matice Hrvatske, Čakovec.
- FRIGANOVIĆ, Mladen (1984). Egzodusna područja (ne/razvijenost i populacijska politika u SR Hrvatskoj), Radovi Geografskog odjela PMF-a 19, Zagreb.
- HERŠAK, Emil; ŠIMUNKO, Joža (1990). "Međimurje - povijest, identitet i seobe".- Migracijske teme, br. 4, str. 569-591, Zagreb.
- GRUPA AUTORA (1982). "Međimurje - monografija", Zrinski, Čakovec.
- HERŠAK, Emil (1991). Međimurje: povijest i seobe, u: Vanjske migracije i društveni razvitak, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, str. 36-61.
- HODŽIĆ, Alija (1984). Urbanizacija kao element kulturne transformacije sela, u: Dugoročne promjene u ekonomsko-socijalnoj strukturi stanovništva i zaposlenosti, (Znanstvene osnove dugoročnog razvoja SR Hrvatske do 2000.), Zagreb, str. 173-180.
- LACI, Silvestar (1962). "Donje Međimurje".- Geografski glasnik, br. 14, str. 83-101, Zagreb.
- LACI, Silvestar (1979). "Centralna naselja Međimurja".- Radovi, Geografski odjel PMF, br. 14, str. 19-39, Zagreb.
- LACI, Silvestar (1982). Razvoj naseljenosti Međimurja".- Geografski glasnik, 44, 51-68, Zagreb.
- LACI, Silvestar (1998). "Čakovec - povijesno-geografski razvoj i suvremeno značenje grada"- Geografski horizont, br. 2, 7-30, Zagreb.
- LAJIĆ, Ivan (2002). Hrvatske migracije početkom 21. stoljeća, Migracijske i etničke teme 18, broj 2-3, IMIN, str.135-149, Zagreb.
- LANDRY, Charles (2000). The creative city-a toolkit for Urban Innovators, Earthscan Publications LTD, UK, London.
- MESIĆ, Milan (2002.): Međunarodne migracije tokovi i teorije, Societas, Zavod za sociologiju, Filozofski fakultet u Zagrebu, Zagreb.
- MIKULIĆ, A. Branislav. (1991). Vanjske migracije i razvoj Jugoslavije, Ekonomski institut Sarajevo, Sarajevo.
- NEJAŠMIĆ, Ivica (1990). Iseljavanje iz Hrvatske u Evropske i prekomorske zemlje od sredine 19. stoljeća do 1981. godine-pokušaj kvantifikacije, Migracijske teme, 6, 4:511-526, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb.
- NEJAŠMIĆ, Ivica (1991 a). Iseljavanje iz Hrvatske-brojački aspekt stoljetnog procesa, u: Političko-geografska i demografska pitanja Hrvatske, Savez geografskih društava Hrvatske, svezak 8, str. 61-83, Zagreb.

- NEJAŠMIĆ, Ivica. (1991 b). "Depopulacija u Hrvatskoj, korijeni, stanje, izgledi", Globus, Zagreb.
- PETZ, Boris (1985). Osnovne statističke metode za nematematičare, Sveučilišna naklada Liber, str.37-165, 173-301, Zagreb
- SALT, John i HUGH, Clout (1976). " Migration in Post-war Europe-geographical essays", Oxford University Press, Ely House, London W.1.
- SALT, John i HUGH, Clout (1976). "International Labour Migration: The sources of supply", Oxford University Press, str. 126-167, London.
- ZELINSKY, Wilbur. (1966). A Prologue to Population Geography, Prentice-Hall, INC., Englewood Cliffs, New York.
- ZELINSKY, Wilbur. (1971). The Hypothesis of the Mobility Transition, Geographical Review, American Geographical Society, vol.61, str. 219-249, New York.

IZVORI

1. Anketa 2002.
2. Popis stanovništva 1971. Dokumentacija 1972. 132.
3. Popis stanovništva 1971. i 1981. Stanovništvo po zajednicama općina i općinama, dokumentacija 569, godina 1984. Republički zavod za statistiku, SRH, Zagreb, 1989.
4. Popis stanovništva 1991. Dokumentacija 810, 811, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1991.
5. Popis stanovništva 1991. Dokumentacija 882, 884, 885, 886, 887 Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1992.
6. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001. CD Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb, 2002.
7. Pregled podataka o Županiji Međimurskoj 2001. Čakovec, 2001.
8. Pregled podataka u Županiji međimurskoj, statističko izvješće, 1994.
9. Pregled podataka u Županiji međimurskoj, statističko izvješće, 1995.
10. Pregled podataka u Županiji međimurskoj, statističko izvješće, 2001.
11. Mreže HT, Carnet, Europroneet, Globalnet, Iskon Internet, Viponline, Vodatel, Ceetel.

SUMMARY

PHYSIOGNOMIC TRANSFORMATION OF THE MEĐIMURJE REGION
UNDER THE INFLUENCE OF EXTERNAL MIGRATION

Rebeka Mesarić Žabčić

Towards the end of the 60s and in the beginning of the 70s of the previous century, a large number of the Međimurje population went on temporary work abroad. Due to many reasons among which the impossibility of employing in their native places and the economic underdevelopment of Međimurje should be pointed out, they found jobs in western European countries that were because of deficiency of native labour force compelled to employ foreign capable workers from less developed countries. When acquiring conditions for retirement, some even before reaching retirement, a large number of them return to their native places. By building houses, catering establishments, objects for different purposes, by raising agricultural mechanisation to a higher level, by introducing small trades and handicrafts, by investing in local infrastructure etc., the returnees from temporary work abroad are participating considerably in the physiognomic transformation of the Međimurje settlements. Transformations are at the same time noticeable in many other segments and structures. Transformations that emerged from the influence of social-geographical processes and external migrations reflect in the physiognomy of settlements, in cultural landscape, they are noticed in the transformation, adaptation and principally in equalization of behaviour and dressing of the inhabitants of villages and towns. With the aim to establish the stated, the contribution analyses external migration of the Međimurje population to the countries of Western Europe after World War II and researches how the Međimurje returnees from abroad have physiognomically transformed the Međimurje space. The object of the research is Međimurje that is the Međimurje county, a predominantly agrarian and low-lying region situated between the rivers Drava and Mura at the far northwest of the Republic of Croatia, that is, at the tri-border area of Slovenia, Hungary and Croatia. Under the notion modern migrations, we understand external migrations of the population from the year 1971 to 2001. The time frame is thus determined by the year 1971 when the official statistics registers for the first time external migrations. The basic goal of the research was to investigate and establish the causes for the migrations of the population of Međimurje, and based on field research, statistical data, conducted opinion poll (201 returnees from abroad have been interviewed), interviews, applied literature and sources, carry out results and conclusions by which we want to point out and caution of the consequences of migration of the population of Međimurje. External migrations are being researched into from the departure to the return (the tendency was towards observing all elements of the migration process, that is, from the beginning to the conclusion of the "migration cycle") to the native place during the period 1971-2001. We have focused on 64 settlements, which are significantly affected by external migrations; hence, field research was carried out in communities and settlements with larger numbers of external migrants.